

STABILT STÖD FÖR EU UNDER PANDEMIN, MEN VART ÄR UNIONEN PÅ VÄG?¹

MARCUS WEISSENBILDER OCH ULRIKA ANDERSSON

Sammanfattning

Det starka stöd som präglat allmänhetens åsikter om EU de senaste åren ligger kvar på historiskt höga nivåer. De ökningar av förtroendet för EU som synts under senare år har dock avstannat och allmänheten i Sverige är något mer skeptisk till EUs hantering av pandemin än det nationella hanterandet. I frågor om ökad finansiell, politisk och militär integration på EU-nivå finns inte något starkt stöd i Sverige, en situation som kan bli politiskt het under kommande år när de tyska och franska regeringarna agerar för ett EU med utökad makt. I spåren av debatten kring gängkriminalitet i Sverige verkar även EU få en viss del av skulden, då EU allt mer anses haft en negativ påverkan på brottsbekämpningen. Som en konsekvens av pandemin kan EU nu vara på väg mot stora förändringar ännu en gång, en situation Sverige kanske varken vill ha eller är beredd på.

Den 9 januari 2020 publicerade Europeiska centrumet för förebyggande och kontroll av sjukdomar (ECDC) sin första rapport om upptäckten av det nya coronaviruset (ECDC, 2020a). Baserat på information från kinesiska myndigheter om att viruset inte smittade mellan människor, bedömde ECDC risken för spridning till EU som låg. Det tycktes inte finnas någon anledning till oro.

Men viruset spreds som droppsmitta och runt mitten av februari fanns ett fyrtiotal fall av covid-19 i Europa. ”Enligt den bedömning vi gör i nuläget är risken för EU-medborgare låg”, kommenterade ECDC:s generaldirektör situationen och betonade att sjukdomen som viruset orsakade inte hade någon hög allvarlighetsgrad (Svenska Dagbladet, 2020-02-19). Cirka en vecka senare bedömde ECDC risken som måttlig till hög (ECDC, 2020b). Efter ytterligare några dagar utlystes nationellt nödläge i Italien (Aftonbladet, 2020-03-08; SVT, 2020-03-07). Kort därpå gjorde Spanien och Frankrike detsamma (Expressen, 2020-03-18).

Ett EU baserat på grundfundamentet om fri rörlighet mellan medlemsländerna befann sig plötsligt i en situation där land efter land stängde sina gränser. Pandemins första våg drabbade unionens länder i mycket varierande omfattning, såväl gällande smittotal och dödsfall som förmåga att möta de ekonomiska och samhälleliga konsekvenser som pandemin förde med sig. I april godkände EU-kommissionen att statliga stödåtgärder för att stötta företags och privatpersoners försörjning under

pandemin genomfördes (Europeiska kommissionen, 2020a). Länder med stabila ekonomier pumpade in enorma summor för att hålla samhället flytande, medan redan hårt skuldsatta länder hamnade i en än tuffare situation. I maj presenterade EU-kommissionen *NextGenerationEU*, ett tillfälligt återhämtningsinstrument som tillsammans med EU:s långtidsbudget 2021–2027 utgör ett omfattande återhämtningspaket (Europeiska kommissionen, 2020b), i juni följdes detta av en europeisk vaccinstrategi för att påskynda ”utveckling, tillverkning och spridning av vacciner mot covid-19” (Europeiska kommissionen, 2020c) och i slutet av augusti tecknades det första vaccinavtalet. Parallellt lyckades medlemsstaternas ledare enas om det temporära stimulanspaketet (Europeiska rådet, 2020a) och i december hade slutligen alla parter gett klartecken till långtidsbudgeten (Europaparlamentet, 2020; Europeiska kommissionen, 2020d).

Men allt har inte handlat om corona. Vid midnatt den 31 januari 2020 lämnade Storbritannien formellt EU och den föreskrivna övergångsperioden inleddes. Brexit var genomförd och kvar återstod förhandlingar om ett gemensamt handels- och samarbetsavtal, en process som visade sig bli långt från en dans på rosor. Vidare har diskussionerna om den gröna givna, digitalisering, ny teknologi, migration, försvarspolitik samt europeisk strategisk autonomi fortgått. I fokus för den gröna givna står målet om klimatneutralitet i EU senast 2050. Bland annat finns förslag om en europeisk klimatlag, en strategi för biologisk mångfald 2030 och en grön återhämtning från coronapandemin (Europeiska rådet, 2020b, 2021). För handelsområdet är nyckelfrågan för den europeiska autonomin hur EU ska agera och förhålla sig till stormakter som Kina och USA, och – inte minst – deras användning av ekonomiska instrument som politiska vapen. För den enskilde medborgaren är det dock inte orimligt att tro att den allmänna upplevelsen av EU:s verksamhet under 2020 framför allt har varit förknippad med hanteringen av pandemin.

Frågan är då hur svenskarnas inställning till EU står sig i samband med pandemin och i spåren av brexit? I vilken utsträckning är tidigare mönster i attityder till europeisk integration fortfarande giltiga och har det skett någon förändring kring specifika sakpolitiska frågor? Följande kapitel kommer att belysa dessa spörsmål samt opinionen om EU överlag.

Förtroende för EU:s hantering av coronapandemin

Var fjärde svensk uppger sig ha stort förtroende för hur EU har hanterat coronapandemin medan drygt var femte svensk har litet eller mycket litet förtroende (tabell 1). Varannan person svarar också att de antingen inte vet eller att de varken har stort eller litet förtroende. Jämfört med aktörer på nationell, regional och kommunal nivå ligger förtroendet för EU:s hantering på en tydligt lägre nivå. Det får dock anses förväntat givet att förtroendebedömningar generellt påverkas av faktorer såsom erfarenhet, upplevt beroende samt närhet (Holmberg & Weibull, 2013). Den direkta erfarenheten av verksamheter kopplade till den egna regionen

och kommunen, exempelvis i form av sjukvårdsbesök eller nyttjande av serviceområden som skola, barnomsorg eller äldreomsorg, är vanligen större än den egna erfarenheten av verksamheter som Europeiska kommissionen, Europaparlamentet eller Europeiska rådet, för att nämna några exempel. Därav följer också att förtroende för inhemska aktörer är större. Förtroendet för EU:s hantering av pandemin ligger i paritet med det generella förtroendet för EU-kommissionen respektive Europaparlamentet (se figur 3), vilket tyder på en tydlig stabilitet i förtroendet för EU som helhet. Det bör dock påpekas att frågan ställdes innan arbetet med att godkänna och distribuera vaccin mot covid-19 kommit igång. Förtroendebedömningarna får således primärt anses gälla för det arbete som EU genomfört med att exempelvis ta fram och besluta om stödpaket till EU-länderna och att teckna avtal med vaccinleverantörer.

Tabell 1 Förtroende för olika aktörers hantering av coronapandemin, 2020 (procent)

	Stort förtroende	Varken stort eller litet	Litet förtroende	Vet ej	Summa procent	Antal svarande
Kommunen	38	39	17	6	100	3 552
Regionen	54	29	12	5	100	3 540
Staten	49	30	15	6	100	3 539
EU	25	41	21	13	100	3 539

Kommentar: Frågan lyder 'Hur stort förtroende har du för följande aktörers hantering av coronapandemin?' med svarsalternativen 'Mycket stort', 'Ganska stort', 'Varken stort eller litet', 'Ganska litet', 'Mycket litet' samt 'Vet ej'. I tabellen är 'Mycket stort' och 'Ganska stort' sammanslagna till 'Stort förtroende' medan 'Mycket litet' och 'Ganska litet' är sammanslagna till 'Litet förtroende'. Procentbasen utgörs av dem som har besvarat frågorna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Förtroendet för hanteringen av coronapandemin är relativt likartad i de flesta samhällsgrupper (tabell 2), även om några enstaka grupper utmärker sig genom ett något högre respektive lägre förtroende. Yngre under 30 år uttrycker exempelvis något högre förtroende relativt övriga åldersgrupper medan personer som placerar sig själva klart till höger på den politiska skalan har tydligt lägre förtroende jämfört med personer som står till vänster (tabell 2). Det framträder också signifikanta skillnader i olika partisympatisörers förtroendebedömningar, framför allt mellan dem som sympatiserar med Sverigedemokraterna och dem som sympatiserar med Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Centerpartiet. Bland SD-sympatisörer uppger 16 procent att de har stort förtroende för EU:s hantering av pandemin, medan motsvarande andel bland S-, MP- och C-sympatisörer är 30–31 procent. Överlag syns en tydlig skillnad mellan regeringen och dess stödpartier kontra oppositionen, åt så väl vänster som höger.

Tabell 2 Förtroende för EU:s hantering av coronapandemin, 2020 (procent)

	Stort förtroende	Varken stort eller litet	Litet förtroende	Vet ej	Summa procent	Antal svarande
Kön						
Kvinna	27	41	16	16	100	1 855
Man	23	41	25	11	100	1 673
Alder						
16–29 år	31	37	20	12	100	526
30–49 år	24	41	22	12	100	994
50–64 år	23	44	21	12	100	906
65–86 år	24	39	20	17	100	1 113
Utbildning						
Låg	24	36	18	22	100	535
Medellåg	24	41	21	14	100	974
Medelhög	23	42	23	12	100	741
Hög	27	42	20	11	100	1 252
Bostadsort						
Ren landsbygd	27	41	19	13	100	485
Mindre tätort	21	39	22	18	100	644
Stad/större tätort	26	41	20	13	100	1 695
Storstad	24	42	23	11	100	654
Vänster/höger						
Klart t. vänster	32	40	20	8	100	389
Något t. vänster	29	43	14	14	100	793
Varken eller	24	40	21	15	100	1 014
Något t. höger	24	41	22	13	100	911
Klart t. höger	17	41	31	11	100	368
Partisympati						
Vänsterpartiet	23	44	23	10	100	305
Socialdemokraterna	30	42	13	15	100	951
Miljöpartiet	30	44	12	14	100	148
Centerpartiet	31	43	14	12	100	297
Liberalerna	29	44	15	12	100	119
Kristdemokraterna	21	42	23	14	100	191
Moderaterna	23	44	20	13	100	664
Sverigedemokraterna	16	31	40	13	100	457
Nöjd m. demokratin i EU	33	39	12	16	100	1 003
Förtroende för EU-parlamentet	47	35	7	11	100	429

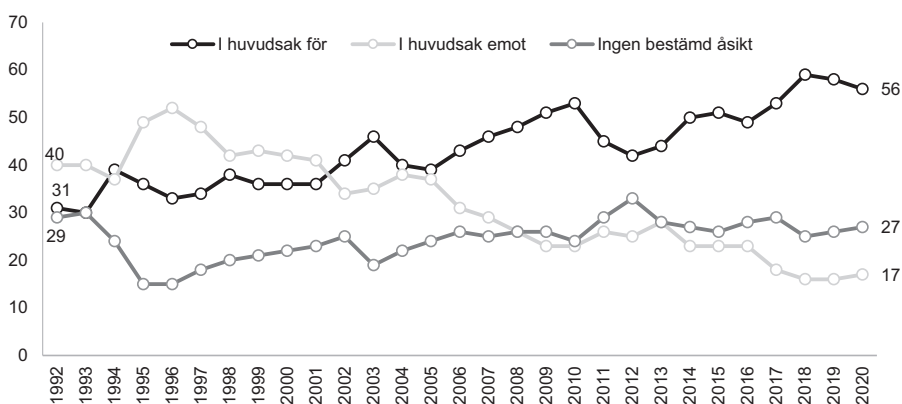
Kommentar: Frågan lyder 'Hur stort förtroende har du för följande aktörers hantering av coronapandemin?'. Svarsalternativen är 'Mycket stort', 'Ganska stort', 'Varken stort eller litet', 'Ganska litet', 'Mycket litet' samt 'Vet ej'. I tabellen är 'Mycket stort' och 'Ganska stort' sammanslagna till 'Stort förtroende' medan 'Mycket litet' och 'Ganska litet' är sammanslagna till 'Litet förtroende'. Låg utb. = Ej fullgjord grundskola (eller motsv. obligatorisk skola) alt. grundskola (el. motsv. obligatorisk skola). Medellåg utb. = Studier vid gymnasium, folkhögskola (el. motsv.) alt. examen från gymnasium, folkhögskola (eller motsv.). Medelhög utb. = Eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet alt. studier vid högskola/universitet. Hög utb. = Examen från högskola/universitet alt. studier vid/examen från forskarutbildning. Variabeln "vänster/höger" är en självskattad skala bestående av alternativen i tabellen. Nöjd med demokratin i EU avser gruppen nöjda och förtroende för EU-parlamentet avser gruppen med förtroende. För övriga grupper framgår svarkategorierna av tabellen. Procentbasen utgörs av dem som har besvarat frågorna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Svag nedgång i stödet för det svenska EU-medlemskapet

Stödet för det svenska medlemskapet i EU är fortsatt starkt, även om det kunnat skönjas en viss nedgång jämfört med 2018 års toppnotering. Hösten 2020 uttryckte drygt hälften av svenskarna, 56 procent, sitt stöd för EU-medlemskapet (figur 1), vilket trots några procentenheters nedgång är en av de högsta noteringarna som uppmätts sedan början av 1990-talet. Rekordåret 2018 uppgav 59 procent av svenskarna att de var för det svenska medlemskapet. Det kan jämföras med lägst noteringen 1993, året före den svenska folkomröstningen, då endast 30 procent ställde sig positiva till ett inträde i EU.

Figur 1 Åsikt om det svenska medlemskapet i EU, 1992–2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om det svenska medlemskapet i EU?'. Svartalternativen framkommer i figuren. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svarande år 2020 är 1 775.

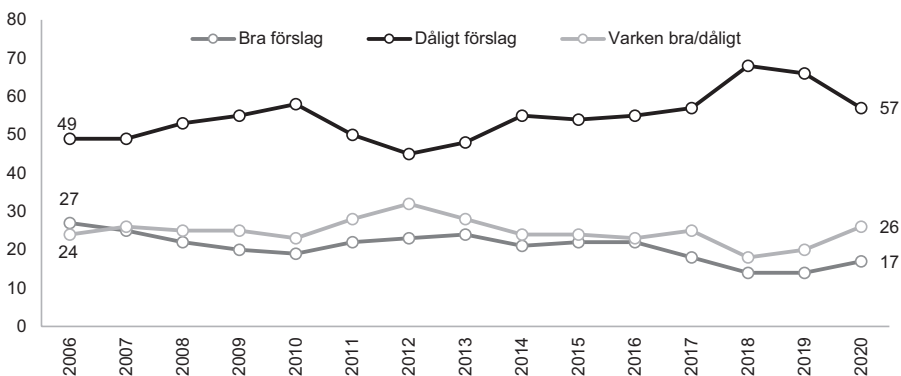
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1992–2020.

I samband med lanseringen av förslag om stödpaket och återhämtningsplan för hur EUs medlemsländer ska klara sig ur den ekonomiska och sociala kris som följt i pandemins spår väcktes frågan om huruvida det var en fråga som skulle kunna påverka den svenska EU-opinionen i en mer negativ riktning (Weissenbilder & Andersson, 2020). Oavsett om stöd till hårt drabbade länder betalas ut som bidrag eller lån, innebär exempelvis *NextGenerationEU* en ökad finansiell integration och djupare finansiella åtaganden för medlemsländerna. Stödet för att knyta Sverige närmare den europeiska monetära unionen genom att införa Euro som valuta har varit iskallt under den senaste tioårsperioden och möjligen skulle det som nu blir en gemensam skuldsättning för medlemsländerna därför kunna ha en negativ påverkan på inställningen till EU i allmänhet och till det svenska medlemskapet i synnerhet. Någon sådan effekt tycks dock inte kunna skönjas, åtminstone inte så

här långt. Kanske har frågan om ökad samfinansiering och beläning passerat relativt obemärkt förbi, kanske är den alltför abstrakt för att dess fulla innebörd ska vara greppbar. Oavsett är opinionen om EU stabil hos den svenska allmänheten.

Samtidigt syns en viss förändring i uppfattningen om Sverige bör lämna EU eller inte. Under den senaste 15-årsperioden är det bara var femte till var sjätte medborgare som har uttryckt stöd för ett utträde. Vissa fluktuationer har kunnat skönjas, exempelvis 2006 då 27 procent tyckte att det var ett bra förslag, respektive 2018–2019 då endast 14 procent var av samma åsikt (figur 2). År 2020 ökar andelen som är positiva till förslaget till 17 procent samtidigt som andelen som menar att det är ett dåligt förslag minskar till 57 procent. Minskningen till trots tycks det i nuläget inte vara särskilt aktuellt att följa Storbritanniens exempel och genomföra en ”swexit”. Förändringen de senaste två åren verkar snarast vara en återanpassning i opinionen till det normalläget som rått under senare år.

Figur 2 Åsikt om förslaget att Sverige bör lämna EU, 2006–2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande politiska förslag? – Sverige bör utträda ur EU'. Svarsalternativen är 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. I figuren har 'Mycket' samt 'Ganska bra förslag' slagits ihop till 'Bra förslag' och 'Ganska' samt 'Mycket dåligt förslag' slagits ihop till 'Dåligt förslag'. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svarande år 2020 är 1 785.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2006–2020.

Fram till 2019 var det möjligt att skönja en förändring i riktning mot en ökning i andelen som ansåg det vara ett dåligt förslag att Sverige ska lämna EU. I vissa fall minskade också skillnaderna mellan olika grupper. Även under 2020 är skillnaderna mellan mäns och kvinnors respektive yngres och äldre bedömningar i frågan små (tabell 3). Åsiktsskillnaderna mellan låg- och högutbildade har däremot ökat jämfört med 2019. Det är färre än hälften i gruppen lågutbildade som 2020 anser att förslaget om att lämna EU är dåligt, medan motsvarande andel i gruppen högutbildade är 71 procent. En av de större trenderna som kunnat ses

under 2010-talet har varit övergången från en mer EU-skeptisk hållning till ett motstånd mot att lämna unionen bland dem som står ideologisk klart till vänster samt bland sympatisörer till Vänsterpartiet. För gruppen klart till vänster kvarstår uppfattningen att förslaget om ett utträde ur EU är dåligt, men bland V-sympatisörer har andelen återigen halkat under 50-procentsstrecket. Överlag syns en försvagning i stödet för det svenska medlemskapet oavsett självplacering på den ideologiska vänster-högerskalan respektive partisympati. Nedgången i stödet är som störst bland sympatisörer till Vänsterpartiet, Kristdemokraterna, Moderaterna och Sverigedemokraterna, medan förändringen är mer modest bland socialdemokratiska respektive miljöpartistiska sympatisörer. Även om stödet för EU-medlemskapet minskat något under 2020 är det fortfarande bara bland Sverigedemokraternas sympatisörer som andelen som stöttar förslaget att lämna EU är större än andelen som är emot förslaget. Bland SD-sympatisörerna är 46 procent för att lämna EU medan 27 procent är emot ett sådant förslag.

Tabell 3 Andel emot ett svenskt utträde ur EU, 2009, 2015, 2019 och 2020 (procent)

	2009	2015	2019	2020		2009	2015	2019	2020
Kön					Vänster/höger				
Kvinnor	50	51	66	56	Klart t. vänster	39	44	64	60
Män	60	56	66	59	Något t. vänster	52	54	76	63
					Varken vä/hö	42	44	58	51
Ålder					Något t. höger	68	64	70	64
16–29 år	49	61	72	59	Klart t. höger	78	60	60	47
30–49 år	55	55	66	62					
50–64 år	53	51	59	53	Partisympati				
65–85 år	60	51	70	57	V	34	39	60	48
					S	51	55	71	63
Utbildning					MP	47	56	78	73
Låg	43	30	55	46	C	52	69	84	81
Medel	50	50	60	54	L	76	69	85	82
Hög	66	61	76	71	KD	50	60	71	53
					M	74	62	78	66
Bostadsort					SD	26	29	35	27
Landsbygd/mindre tätort	45	44	59	49					
Stad/större tätort	60	49	70	62					
Storstad	64	58	71	63					

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande politiska förslag? – Sverige bör utträda ur EU'. Resultaten avser andelen som svarat 'Ganska dåligt förslag' respektive 'Mycket dåligt förslag'. Låg utb. = Ej fullgjord grundskola (el. motsv. obligatorisk skola) alt. grundskola (el. motsv. obligatorisk skola). Medel utb. = Studier vid gymnasium, folkhögskola (el. motsv.), examen från gymnasium, folkhögskola (el. motsv.) alt. eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet alt. studier vid högskola/universitet. Hög utb. = Examen från högskola/universitet alt. studier vid/examen från forskarutbildning. Variabeln "vänster/höger" är en självskattad skala med de fem alternativ som framgår av tabellen. Övriga variabels svarskategorier framgår av tabellen. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Minsta antal svarande år 2020 är 60 (Liberalerna).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009, 2015, 2019 och 2020.

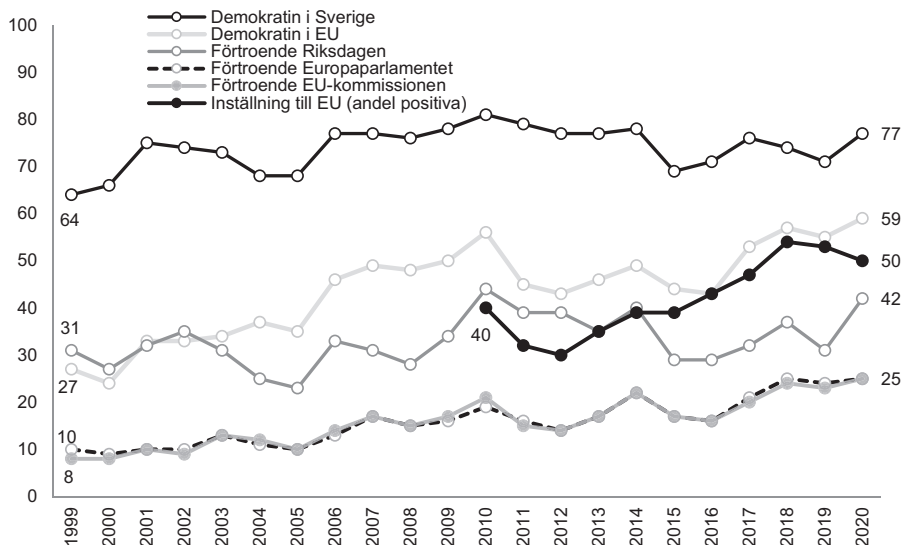
Vad den generella minskningen i stödet för det svenska EU-medlemskapet beror på är inte helt givet. Möjligen kan det vara en reaktion på hur allmänheten upplever att EU har fungerat under pandemin. Men det kan också tänkas bero på att pandemin har fått människor att huvudsakligen rikta blicken mot situationen i Sverige och att EU därför har hamnat något mer i periferin. Vart opinionssiffrorna kommer att ta vägen, det vill säga om andelen som inte vill lämna EU fortsätter att sjunka och eller om 2020 bara är ett tillfälligt hack i kurvan återstår att se.

Stabilt (lågt) förtroende och ökad nöjdhet med demokratin i EU

Under coronapandemin har flera politiska institutioner sett en uppgång i förtroendet. Samtidigt uppger också medborgarna att de är mer nöjda med demokratin. Det senare gäller även för nöjdheten med hur demokratin i EU fungerar, där 59 procent uppger att de är åtminstone ganska nöjda med situationen (figur 3). Det är den hittills högsta noteringen under den senaste tjugoårsperioden. Redan före coronapandemin låg dock nöjdheten på en relativt hög nivå. År 2017, det år då Storbritanniens utträde ur EU formellt påbörjades, skedde en tydlig ökning av andelen nöjda med demokratin. Parallellt med uppgången för EU 2020 har nöjdheten med demokratin i Sverige blivit större. Differensen mellan andelen nöjda med demokratin i Sverige respektive EU ligger på ungefär samma nivå som föregående år: 18 procentenheter. Det kan jämföras med en differens om 42 procentenheter år 2001 och 2002, ett långsamt närmande i bedömningarna av demokratin i Sverige och EU verkar alltså ske.

Motsvarande tendens kan också ses i allmänhetens förtroende för centrala institutioner som EU-kommissionen och Europaparlamentet. Sedan slutet av 1990-talet har andelen med ganska eller mycket stort förtroende fördubblats från 8 respektive 10 procent år 1999 till 23 respektive 24 procent år 2019 (figur 3). I likhet med svarsmönstren för nöjdheten med demokratin i EU och i Sverige har förtroendedifferensen mellan å ena sida EU-kommissionen och Europaparlamentet och å andra sidan Sveriges riksdag minskat från cirka 20 procentenheter i slutet av 1990-talet, till som lägst mellan 7 och 8 procentenheter år 2019.

Samtidigt syns en viss nedgång i befolkningens allmänna inställning till EU, där andelen positiva har minskat något mellan 2018 och 2020, från 54 till 50 procent (figur 3). Även om hälften av befolkningen som helhet är positiv till EU, finns det tydliga skillnader i inställningen hos olika samhällsgrupper, ett resultat som kunnat ses också i tidigare analyser (Berg m.fl., 2019; Berg & Bové, 2016; Oskarson, 2010). Det råder stora demografiska och socioekonomiska skillnader där yngre, högutbildade, höginkomsttagare och storstadsbor uttrycker en betydligt mer positiv inställning till EU än andra grupper (tabell 4). Motsvarande mönster har kunnat ses i andra europeiska länder och beror troligtvis på att dessa grupper till stor del är de som har tjänat mest på en ökad integration av marknader och handel i Europa (Foster & Frieden, 2021; Hobolt & De Vries, 2016).

Figur 3 Nöjdhet med demokratin, förtroende för politiska institutioner och generell inställning till EU, 1999–2020 (procent)

Kommentar: Frågan om demokratin lyder 'På det hela taget, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i...?' med svarsalternativen 'Mycket nöjd', 'Ganska nöjd', 'Inte särskilt nöjd' samt 'Inte alls nöjd'. Figuren visar andelen som svarat mycket eller ganska nöjd. Frågan om förtroende lyder 'Hur stort förtroende har du för på det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende' samt 'Mycket litet förtroende'. Figuren visar andelen med ganska eller mycket stort förtroende. Frågan om inställning till EU lyder 'Allmänt sett, vilken är din inställning till EU?' med svarsalternativen 'Mycket positiv', 'Ganska positiv', 'Varken positiv eller negativ', 'Ganska negativ', 'Mycket negativ'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan. Antal svarande år 2020 är cirka 1 750 för frågorna om demokratin och förtroende samt 10 880 för frågan om inställning till EU.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2020.

Vid sidan av skillnaderna mellan yngre och äldre, lågutbildade och högutbildade respektive landsortsbor och storstadsbor, hittas den största spridningen i svenskarnas inställning till EU bland olika partiers sympatisörer. Mest positiva till EU är sympatisörer till Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet (tabell 4). Socialdemokraternas och Moderaternas sympatisörer intar en mellanställning med övervikt för en positiv inställning, medan andelen positiva bland sympatisörer till Vänsterpartiet och Kristdemokraterna däremot är mindre än hälften. Mest kritiska är Sverigedemokraternas sympatisörer, där endast 17 procent har en positiv bild av EU medan 53 procent uttrycker en negativ uppfattning. År 2019 var första gången som SD-sympatisörerna inte samlade en majoritet kring den negativa inställningen (Weissenbilder & Andersson, 2020), men givet resultaten 2020 förefaller det potentiellt att ha varit ett tillfälligt trendbrott.

Tabell 4 Inställning till EU hos olika samhällsgrupper, 2020 (procent)

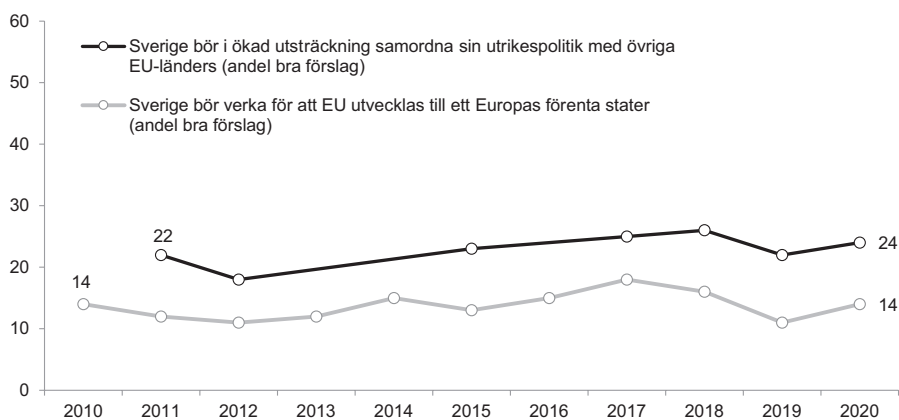
	Mycket/ ganska positiv	Varken positiv/ negativ	Mycket/ ganska negativ	Ingen åsikt	Summa procent	Antal svarande
Samtliga	50	25	21	4	100	10 880
Kön						
Kvinna	49	27	18	6	100	5 696
Man	50	23	24	3	100	5 184
Ålder						
16–29 år	59	20	13	8	100	1 668
30–49 år	54	24	18	4	100	3 045
50–64 år	46	26	26	2	100	2 721
65–86 år	45	27	24	4	100	3 491
Utbildning						
Låg	32	35	25	8	100	1 606
Medellåg	42	27	25	6	100	3 114
Medelhög	50	25	23	2	100	2 334
Hög	64	18	16	2	100	3 620
Bostadsort						
Ren landsbygd	38	27	30	5	100	1 488
Mindre tätort	41	29	24	6	100	2 044
Stad/större tätort	53	24	19	4	100	5 167
Storstad	61	20	17	2	100	1 983
Vänster/höger						
Klart till vänster	55	22	21	2	100	1 170
Något till vänster	57	25	15	3	100	2 413
Varken eller	42	30	21	7	100	3 196
Något till höger	54	22	21	3	100	2 795
Klart till höger	41	21	35	3	100	1 155
Partisympati						
Vänsterpartiet	44	25	28	3	100	973
Socialdemokraterna	56	27	13	4	100	2 886
Miljöpartiet	69	20	9	2	100	484
Centerpartiet	72	19	7	2	100	875
Liberalerna	75	15	7	3	100	363
Kristdemokraterna	42	29	26	3	100	582
Moderaterna	58	24	16	2	100	2 070
Sverigedemokraterna	17	25	53	5	100	1 389
Nöjd med demokratin i EU	67	26	5	2	100	1 033
Förtroende för Europaparlamentet	84	13	3	0	100	436

Kommentar: Frågan lyder 'Allmänt sett, vilken är din inställning till EU?'. Svarsalternativen är 'Mycket positiv', 'Ganska positiv', 'Varken positiv eller negativ', 'Ganska negativ', 'Mycket negativ'. Låg utb. = Ej fullgjord grundskola (eller motsv. obligatorisk skola) alt. grundskola (eller motsv. obligatorisk skola). Medellåg utb. = Studier vid gymnasium, folkhögskola (eller motsv.) alt. examen från gymnasium, folkhögskola (eller motsv.). Medelhög utb. = Eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet alt. studier vid högskola/universitet. Hög utb. = Examen från högskola/universitet alt. studier vid/examen från forskarutbildning. Variabeln "vänster/höger" är en självskattad skala med de fem alternativ som framgår av tabellen. Nöjd med demokratin i EU visar resultat för de som är nöjda och förtroende för Europaparlamentet visar resultat för de med förtroende. Övriga variabels svarkategorier framgår av tabellen. Procentbasen utgörs av de som har besvarat frågorna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Även om den övergripande förändringen mellan 2019 och 2020 är mer marginell i befolkningen som helhet finns det vissa grupper vars inställning till EU präglas av en mer markant förändring. I den äldsta åldersgruppen var andelen positiva 50 procent respektive 19 procent som var negativa 2019, att jämföra med 45 och 24 procent 2020. Bland personer som placerar sig något till vänster har förändringen gått från 63 till 57 procent positiva respektive 11 till 15 procent negativa, och bland personer klart till höger har andelen positiva minskat från 47 till 41 procent samtidigt som andelen negativa har gått från 29 till 35 procent. Nedgången bland personer som placerar sig till höger återspeglas också bland sympatisörer till Moderaterna, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Andelen positiva M-sympatisörer har minskat från 66 till 58 procent samtidigt som andelen negativa har ökat från 11 till 16 procent. För gruppen KD-sympatisörer har andelen positiva minskat från 52 till 42 procent och andelen negativa ökat från 16 till 26 procent. För SD-sympatisörer har förändringen gått från 21 till 17 procent positiva respektive 48 till 53 procent negativa.

Figur 4 Andel för politiska förslag kopplade till EU, 2010–2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande politiska förslag?'. Svartalternativen är 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag', 'Mycket dåligt förslag' samt 'Ingen uppfattning'. Figuren visar andelen som svarat ganska eller mycket bra förslag. Antal svarande år 2020 är cirka 1 750.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2020.

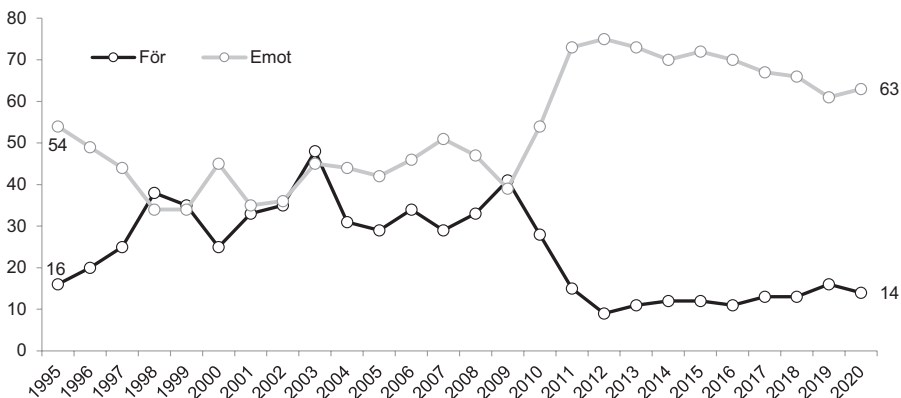
Nej tack till ökad utrikespolitiskt och finanspolitiskt integrering

Det är tydligt att människor gör skillnad på frågan om EU och det svenska medlemskapet som sådant, och förslag om fördjupat samarbete på olika områden. Trots det allmänna stödet för EU i frågor kring inställning till unionen och huruvida

medborgare är för medlemskapet som sådant finns inget stöd för att Sverige i större utsträckning ska samordna sin utrikespolitik med övriga EU-länders, inte heller för att Sverige ska verka för att EU utvecklas i riktning mot ett Europas förenta stater (figur 4). Omkring var fjärde svensk anser att det är ett bra förslag att anpassa utrikespolitiken medan knappt var sjätte anser att Sverige ska driva på för att göra EU till ett Europas förenta stater.

Det finns inte heller något stöd för ökad finansiell integrering. Förslaget att införa euron som valuta i Sverige har inte fallit väl ut sedan början av 2010-talet och gör det inte heller 2020. Sett till perioden som helhet kan visserligen en viss uppgång skönjas i stödet för eurofrågan från 9 procent 2012 till 14 procent 2020 (figur 5). Parallellt har andelen motståndare minskat från 75 till 63 procent. Fortfarande är det dock långt kvar tills de båda grupperna möts kring mitten likt de gjorde 2009.

Figur 5 Sverige bör införa Euro som valuta, 1998–2020 (procent)

Kommentar: Figuren baseras på två olika frågor som rör svensk euroanslutning. Mellan 1998 och 2005 löd frågan 'Sverige bör bli medlem i EMU' och sedan 2006 och framåt är lydelsen 'Sverige bör införa Euro som valuta'. Svartalternativen är 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Figuren visar andelen som svarat ganska/mycket bra förslag samt andelen ganska/mycket dåligt förslag. Antal svarande år 2020 är 1 737.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1998–2020.

Begränsad vilja för fortsatt integrering, trots vilja för ett starkare EU

Trots ett starkt svenskt stöd för EU finns ett ytterst svalt stöd för att unionen ska fortsätta integreras. Det status quo i EU-frågan som svenskar verkar efterfråga kan onekligen bli en punkt som leder till opinionsförändringar och ideologiska skiljelinjer i framtiden, då många inom det kontinentala EU strävar efter en union som är allt mer politiskt och finansiellt integrerad. Detta är drivet inte

minst av Frankrikes president Emmanuel Macron och Tysklands förbundskansler Angela Merkel. De ekonomiska stödpaketen ger Europeiska kommissionen ett visst inflytande över de planer nationella regeringar har för stödpaketen (Reuters, 2021-02-09), en plastskatt inrättas och planer finns på att ge unionen ytterligare skattebefogenheter inom främst miljö och det digitala (Reuters, 2020-09-16). Olyckligtvis har ingen fråga ställts om just svenskarnas inställning till skatter på EU-nivå, men likt tabell 5 visar finns det med få undantag mycket begränsat stöd för så väl gemensam finanspolitik överlag, som andra integrerande politiska, finansiella och militära förslag.

Tabell 5 Andel för politiska förslag kopplade till EU, 2019–2020 (procent)

Förslag	Andel för
Sverige bör verka för att EU utvecklas till ett Europas förenta stater	14
Sverige bör införa euro som valuta	14
EU bör ha en gemensam finanspolitik	15
Sverige bör i ökad utsträckning samordna sin utrikespolitik med övriga EU-länders	24
EU bör ha en gemensam armé (2019)	29
Omfördela mer pengar från rika till fattiga EU-länder	29
Överföra mer makt från EU till medlemsländerna	48
Stärka EU som en motvikt mot USA i världspolitiken	52
Införa tvingande flyktingkvoter i EU (2019)	55

Kommentar: Frågan lyder 'Vilken är din åsikt om följande förslag'. Svarsalternativen är 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' samt 'Mycket dåligt förslag'. Figuren visar andelen som svarat ganska/mycket bra förslag samt andelen ganska/mycket dåligt förslag. Antalet svarspersoner är cirka 1 740.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019 och 2020.

Stödet för en gemensam finanspolitik är enbart 15 procent bland allmänheten i Sverige, i nivå med andelen som är för euron och ett Europas förenta stater och det finns även närmast en majoritet som är för att omfördela mer makt från unionen tillbaka till medlemsländerna. Samtidigt är stödet starkt, och har varit så över flera år, för att stärka EU som en motvikt mot USA i världspolitiken. Inom allmänheten finns det därmed inget stöd för ökad finansiell, politisk eller militär integrering, men samtidigt finns en förhoppning om att kunna stärka EU relativt andra globala aktörer. Denna paradoxala situation kan potentiellt komma att stå på sin spets om flertalet skatter införs på EU-nivå och inte minst i det fall den kommande tyska regeringen antingen leds av eller leds med de Gröna. Det tyska miljöpartiet, som i skrivande stund ligger kring 23% i opinionsmätningarna har en uttalad ambition om ett EU som är mer aktivt inom världspolitiken, tar hårdare tag mot Ryssland och Kina och allt mer integreras inom ett flertal områden (Spiegel, 2021-04-24).

Potentiellt kommer därmed en situation uppstå där allmänheten i Sverige inte längre kan utgå ifrån och stödja ett status quo, utan istället aktivt får ta ställning till ytterligare integration.

EU-medlemskapets påverkan på Sverige

I 2020 års undersökning ombads allmänheten uppge hur medlemskapet i EU påverkar Sverige på tio olika områden: militär säkerhet, miljö, sysselsättning, ekonomi, jämställdhet, jordbruk, möjligheten att påverka utvecklingen i EU, brottsbekämpning, social trygghet och invandring (tabell 6). Överlag finns stora skillnader i allmänhetens bedömningar av hur EU påverkar olika områden. Unionen bedöms ofta ha bidragit till den fredsskapande processen på kontinenten (Birchfield, et al, 2017) och belönades även med Nobels fredspris 2012. Allmänheten verkar dela denna syn då den militära säkerheten är det område där EU bedöms ha starkast positiv påverkan. Inom EU pratas det allt mer om den gröna politiken och även detta område ges positiva bedömningar. Tillsammans med det som många kanske bedömer som den ursprungliga uppgiften för EU, det ekonomiska och sysselsättningsrelaterade, formar dessa fyra områden de med tydligast positiva bedömningar.

Tabell 6 Bedömning av om medlemskapet är positivt eller negativt för Sverige inom olika samhällsområden, 2020 (procent, balansmätt)

	Mycket positivt	Ganska positivt	Varken positivt eller negativt	Ganska negativt	Mycket negativt	Ingen uppfattning	Summa procent	Balansmätt
Militär säkerhet	5	28	35	5	4	23	100	+31
Miljö	5	29	33	11	4	17	100	+22
Sysselsättning	4	27	34	10	4	21	100	+22
Ekonomi	6	30	26	14	7	17	100	+18
Jämställdhet	2	18	46	10	3	21	100	+9
Jordbruk	4	25	26	17	6	22	100	+9
Möjl. att påverka EU	4	25	28	14	10	19	100	+6
Brottsbekämpning	4	22	31	13	10	20	100	+4
Social trygghet	2	18	42	12	6	20	100	+2
Invandring	2	10	31	21	20	16	100	-35

Kommentar: Frågan lyder 'Hur anser du att medlemskapet i EU påverkar Sverige inom följande områden?'. Ett område lyder i sin helhet 'Möjligheten att påverka utvecklingen i EU', de övriga områdena framgår av tabellen. Svarsalternativen framgår av tabellen. Balansmättet visar andelen positiva bedömningar minus andelen negativa bedömningar bland dem med åsikt. Värdet kan variera mellan +100 (alla är positiva) och -100 (alla är negativa). Antalet svarspersoner är cirka 1 740.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Tabell 7 Bedömning av medlemskapets konsekvenser inom olika områden, 1999–2020 (bedömningsbalans)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Brottsbekämpningen	-23	-20	-14	-5	-13	-	-8	-2	-	+2	-	+16	-	+26	+18	-	-1	+5	+8	+17	+12	+4
Miljön	-10	-8	-6	-5	+2	-	+1	+3	+14	+15	+14	+14	+7	+8	+15	+14	+11	+17	+23	+27	+25	+22
Militära säkerheten	±0	+6	+6	+11	+6	-	-	-	+14	-	+16	-	+12	-	-	+22	+16	+20	+26	+37	+30	+31
Möjl. att påverka EU	+9	+4	+4	+9	-	-	-	-	+19	-	+27	+22	-	+4	+6	-	-3	+7	+5	+10	+8	+9
Jämställdhet	-3	-5	-7	-6	-	-	-	-	+5	+1	-1	-	+1	-	-2	-	-3	-	+5	+14	+8	+9
Sysselsättningen	-2	+7	-3	-4	-6	-	-21	-8	+14	+5	-3	-2	-2	-5	-4	+2	+1	+15	+22	+32	+24	+22
Ekonomi	-8	-4	-15	-16	-9	-	-14	-3	+4	-4	-4	+4	-16	-19	-10	+7	-3	+12	+17	+27	+19	+18
Sociala tryggheten	-16	-19	-15	-15	-	-	-	-9	-13	-9	-13	-9	-12	-13	-10	-11	-7	-12	-	-1	+3	+1
Jordbruket	-32	-29	-19	-8	-4	-	-17	-10	-	+2	-8	-	-9	-	-13	-	-33	-	-5	+10	+11	+9
Invandringen ¹	-9	-12	-18	-22	-	-	-22	-18	-12	-16	-15	-18	-22	-21	-25	-20	-27	-34	-33	-23	-33	-35

Kommentar: År 1999–2011 löd frågan 'Vad anser du att medlemskapet i EU hittills inneburit för Sverige inom följande områden?'. År 2012–2020 löd frågan 'Hur anser du att medlemskapet i EU påverkar Sverige inom följande områden?'. För svarsalternativens lydelse, se tabell 6. Bedömningsbalansen kan variera mellan +100 och -100 och visar andelen förbättring/positiva bedömningar minus andelen försämring/negativa bedömningar, bland dem med åsikt. ¹Mellan 1999–2011 löd alternativet 'Invandrare och flyktingar'. Antalet svarspersoner har varit cirka 1 500–1 740 per år.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1999–2020.

En rad områden bedöms relativt neutralt och det är egentligen enbart relaterat till invandringen som allmänheten anser att medlemskapet har haft en starkt negativ påverkan. Den negativa inställningen till hur EU påverkat invandringen är till och med större än den positiva inställningen till hur EU ansetts ha påverkat den militära säkerheten, vilket onekligen är anmärkningsvärt. Tabell 7 visar på hur detta har sett ut i ett historiskt perspektiv och tydliggör hur det sedan mätningarnas start skett en stor förändring åt det positiva inom närmast samtliga områden som frågats om i mätningarna. Inte minst miljön, sysselsättningen och ekonomin ges mycket positivare bedömningar. Invandringen däremot låg på en stabilt negativ nivå mellan 2002–2014, för att efter flyktingkrisen sjunka ytterligare och nå de mest negativa bedömningarna något område fått sedan mätningarnas start. I spåren av den debatt som fördes i Sverige under mätningens fältperiod 2020 syns även den enda statistisk signifikanta förändringen från 2019, en tydlig nedgång i bedömningen av hur EU påverkar brottsbekämpningen.

Svenskarna och unionen, vart är vi på väg?

Under pågående pandemi går det att spåra en viss nedgång i svenskarnas stöd för EU. Huruvida detta beror på en återgång till tidigare nivåer och en avtrappning av en brexit-effekt i stödet, om allmänheten anser att EU har gjort ett sämre jobb i hanteringen av pandemin eller om det helt enkelt är att EU har hamnat i skymundan i spåren av pandemin går ännu inte att säga. Tydligt är dock att stödet ligger kvar på nivåer, som i jämförelse med hela tidsperioden stöd för unionen har mätts, är historiskt höga. Svenskarna gillar EU och anser att Sverige fortsatt borde vara kvar i unionen. För den som ämnar göra politisk karriär av att kämpa emot EU som det ser ut just idag finns därmed betydande utmaningar.

Något kan dock potentiellt vara på väg att hända i svenskarnas opinion kring EU. I Tyskland och Frankrike finns starka politiska krafter för att stärka unionens makt inom ett antal områden. Samtal förs om att införa skatter på en rad olika områden, i spåren av Trump diskuteras ”strategisk autonomi”, de vill säga att EU ska kunna stå på egna ben mot andra stormakter i världen, och EU som politisk, ekonomisk och militär makt i sats mellan USA och Kina är kanske mer aktuellt än någonsin tidigare. Samtidigt vill svenskarna inte ha mer av EU. Stort motstånd finns mot ökad integrering inom närmast samtliga områden. Svenskarna är fortsatt emot euron, gemensam finanspolitik, en EU-armé och många vill egentligen gärna hämta tillbaka makt från Bryssel till den nationella nivån. En paradox uppstår här när allmänheten vill att EU ska stå starkt mot USA i världspolitik och kunna hävda sina egna intressen, men inte ges några ytterligare instrument och möjligheter att göra så.

Huruvida det stora stöd som finns för EU i Sverige kommer att stå kvar går förstås inte att sia om, förvånansvärt är dock onekligen att debatten i Sverige inte

förs om vart allmänheten och politikerna vill att EU ska gå och vilken riktning unionen bör ställa in sig på. För närvarande verkar svaret vara att inte röra vid saken och låta det vara som det är. Risken finns då att när Tyskland och Frankrike rycker tag i EU och försöker få fram allt fler reformer för en union med mer makt så står Sverige kvar, utan utvecklad politisk debatt om vad vi vill och varför.

Not

- ¹ Kapitlet om svensk EU-opinion baseras på frågor som dels ställs av SOM-institutet, dels ställs i samverkan med Svenska institutet för europapolitiska studier (Sieps). Sieps är en enrådighetsmyndighet med uppdrag att belysa aktuella Europapolitiska frågor. Verksamhet är inriktad mot EU:s politiska, konstitutionella och ekonomiska system, medlemsstaterna och europeisk integration samt EU:s politikområden. För ytterligare information om verksamheten, se www.sieps.se. En motsvarande text till detta kapitel publiceras även i SIEPS egna rapportserie.

Referenser

- Aftonbladet (2020-03-08). Italien sätter 16 miljoner människor i karantän. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/rAJzAw/italien-satter-16-miljoner-manniskor-i-karantan>
- Berg, Linda & Klara Bové (2016). Identifikation med Europa och inställning till EU. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Berg, Linda, Evertsson, Kajsa, Falk, Elisabeth & Maja Sörebro (2019). Rekordhögt stöd för EU. I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Birchfield, Vicki L., Krige, John & Alasdair R. Young (2017). "European integration as a peace project." *The British Journal of Politics and International Relations* 19.1.
- Dagens Industri (2020-03-13). Spanien utlyser nationellt krisläge i 15 dagar. Hämtad från <https://www.di.se/live/spanien-utlyser-nationellt-krislage-i-15-dagar/>
- ECDC (2020a). Pneumonia cases possibly associated with a novel coronavirus in Wuhan, China. Publicerad 2020-01-09. Hämtad från <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/Threat-assessment-Pneumonia-cases-possibly-associated-to-a-novel-coronavirus-in-Wuhan-China.pdf>
- ECDC (2020b). Rapid risk assessment: Outbreak of novel coronavirus disease 2019 (COVID-19): increased transmission globally – fifth update. Publicerad 2020-03-02. Hämtad från <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/docu->

- ments/RRA-outbreak-novel-coronavirus-disease-2019-increase-transmission-globally-COVID-19.pdf
- Europeiska kommissionen (2020a). State aid: Commission extends Temporary Framework to enable Member States to accelerate research, testing and production of coronavirus relevant products, to protect jobs and to further support the economy in the coronavirus outbreak. Publicerad 2020-04-03. Hämtad från https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_570
- Europeiska kommissionen (2020b). En chans för EU – bygga upp och bygga nytt för nästa generation. Publicerad 2020-05-27. Hämtad från https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/sv/ip_20_940
- Europeiska kommissionen (2020c). Coronavirus: Commission unveils EU vaccines strategy. Publicerad 2020-06-17. Hämtad från https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1103
- Europeiska kommissionen (2020d). EU budget: European Commission welcomes agreement on €1.8 trillion package to help build greener, more digital and more resilient Europe. Publicerad 2020-11-10. Hämtad från https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2073
- Europaparlamentet (2020). Parlamentet godkänner EU:s långtidsbudget för 2021–2027. Publicerad 2020-12-16. Hämtad från <https://www.europarl.europa.eu/news/sv/press-room/20201211IPR93621/parlamentet-godkanner-eu-s-langtidsbudget-for-2021-2027>
- Europeiska rådet (2020a). Europeiska rådets slutsatser, 17-21 juli 2020. Publicerad 2020-07-21. Hämtad från <https://www.consilium.europa.eu/media/45129/210720-euco-final-conclusions-sv.pdf>
- Europeiska rådet (2020b). Miljörådet, 23 oktober 2020. Hämtad från <https://www.consilium.europa.eu/sv/meetings/env/2020/10/23/>
- Europeiska rådet (2021). Europisk klimatlag: rådet och parlamentet når preliminär överenskommelse. Publicerad 2021-04-21. Hämtad från <https://www.consilium.europa.eu/sv/press/press-releases/2021/04/21/european-climate-law-council-and-parliament-reach-provisional-agreement/>
- Expressen (2020-03-18). Tuffa planerna som ska stoppa viruset. Hämtad från <https://www.expressen.se/nyheter/tuffa-planerna-som-ska-stoppa-viruset/>
- Foster, Chase & Jeffrey Frieden (published online 2021). Economic determinants of public support for European integration, 1995—2018. *European Union Politics*. doi.org/10.1177/1465116521994181
- Hobolt, Sara & Catherine De Vries (2016). Public support for European integration. *Annual Review of Political Science* 19: 413–432.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013). Det viktiga institutionsförtroendet. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Reuters (2021-09-16). FACTBOX – Sources of financing for 750 bln euro EU recovery package. Hämtad från <https://www.reuters.com/article/eu-recovery-taxes-idUSL8N2GC501>
- Reuters (2021-02-09). EU urges governments to think green, digital before recovery plan launch. Hämtad från <https://www.reuters.com/article/us-eu-recovery-idUSKBN2A91PH>
- Spiegel (2021-04-24). Baerbock plädiert für harten Kurs gegenüber Russland und China. Hämtad från <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/gruenen-chefin-annalena-baerbock-plaediert-fuer-harten-kurs-gegenueber-russland-und-china-a-494e7e8b-8126-4adc-a7b5-8480d8ebe864>
- Svenska Dagbladet (2020-02-19). EU: För tidigt att blåsa virusfaran över. Hämtad från <https://www.svd.se/eu-for-tidigt-att-blasa-virusfaran-over>
- SVT (2020-03-07). Italien sätter hela regionen Lombardiet i karantän. Hämtad från <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/italien-isolerar-hela-regionen-lombardiet>
- Oskarson, Maria (2010). Vi och dom. I Henrik Oscarsson & Sören Holmberg (red) *Väljarbeteende i Europa*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

